
ÓKOR

Új monográfia a római választási rendszerről

Rachel Feig Vishnia 2012-ben megjelent monográfiája a római választási rendszert kívánja bemutatni, elemezni munkájában. Célközönsége az egyetemi hallgatóság – ennek megfelelően elsődlegesen nem a szakemberekhez, a romanistákhoz szól, s éppen ezért olyan háttérismereteket is közöl, amelyek a *stricto sensu* szakember számára nélkülözhetők volnának.

A könyv első három fejezete a római történelemről, a társadalmi dinamikáról, valamint a római köztársaság kormányzási-igazgatási rendszeréről ad áttekintést. A szerző e fejezetekben egyfelől a szakirodalmi *communis opinio*t követi, másfelől erőteljesen támaszkodik a forrásokra – olykor azoknak nagyobb hitelt adva, mint azt a modern szakirodalom indokoltá tenné.

A monográfia negyedik fejezete foglalkozik részletesen a római választási rendszerrel, és annak számos leágazásával, így tehát az *amicitia* szerepével a választásokon, a választási vesztegetés, vagyis az *ambitus* kérdéskörével, a timokratikus választási struktúrával. Az alábbiakban érdemes e kérdéseket röviden áttekinteni, hogy ezt követően térhessünk vissza a munka értékelésével.

A nagyobb *magistratus*okat (*consul, praetor, censor*) választó *comitia curiata*t a *magistratus* a Mars-mezőre (*Campus Martius*) hívta össze *edictum*-ában (hirdetményében), megjelölve az időpontot, és közreadva a megszavazandó törvény szövegét (*promulgatio*). A népgyűlés csak arra alkalmas napon (*dies comitalis*) volt megtartható, ha nem esett arra a napra vásár (*nundinae*), ünnep (*feriae*) vagy engesztelőnap (*dies religiosus*). Egy évben százkilencvenegy ilyen nap volt, de egy 58-ban elfogadott *lex Clodia* – a felforgató *Publius Clodius Pulcher* javaslatára elfogadott törvény – *plebiscitum* formájában megemelte e napok számát, ugyanis elrendelte, hogy bármely törvénykezésre alkalmas napokon (*dies fasti*) lehessen népgyűlést tartani. A népgyűlés összehívása és megtartása között három *nundina*nak, vagyis tizenhét napnak kellett eltelnie, amint ezt a 98-ban meghozott *lex Caecilia Didia* kimondta.

A *magistratus* már éjjel kiment a Mars-mezőre, és várta a jelet, amely jóváhagyja, vagy megtiltja a népgyűlés megtartását. Ilyen *auspicium* vagy

augurium nemcsak a madarak röpte, hanem bármilyen égi (meteorológiai) jelenség lehetett. A jelnek a *templumon*, vagyis az *augur* által az égen kijelölt részen kellett feltűnnie. (Pl. a jobbról érkező villám kedvező *augurium*nak számított.) Az *augur* által értelmezett jelet a *magistratus* el is utasíthatta, lévén hogy a *magistratusi auspicatiós* jog erre is kiterjedt. Ha ebben az esetben olykor a népgyűlés megkezdésekor az *augur* újabb jel feltűnését jelenthette, vagy valami egyéb formai hibát észlelt, a *magistratus* kénytelen volt elnapolni a népgyűlést. Hasonlóképpen bármelyik polgárnak megvolt az a joga, hogy kedvezőtlen jelre hivatkozva kérje a népgyűlés elhalasztását (*obnuntiatio*). Az *obnuntiatio* jogát a *lex Aelia et Fufia* a II. század közepén az *imperiummal* rendelkező *magistratusok* és a néptribunusok számára kifejezett felhatalmazással megadta, majd az *obnuntiatio* jogát a már említett *clodiusi törvény* megszüntette.

Az utolsó *contio*, a Comitiumon megtartott informális gyűlés után a nép kivonult a Mars-mezőre, ahol megtörtént a szavazás. A *contiók*ra azért volt szükség, mert a *comitiákon* vitának nem volt helye, vagyis csak igennel vagy nemmel lehetett szavazni. A szavazás eredetileg szóban zajlott, tehát titkos szavazásra nem volt lehetőség. 131-ben egy *lex Papiria* vezette be a titkos szavazásra nem volt lehetőség. 131-ben egy *lex Papiria* vezette be a titkos, azaz írásban – viasz- vagy cseréptáblán – történő szavazást a népgyűlésen. Az *A*, vagyis *antiquo* jelentette a javaslat elvetését, hiszen azt rövidítette, hogy a szavazó a régi szabályhoz ragaszkodik; az *VR*, vagyis az *uti rogas* (ahogy javasolod) a jóváhagyást, hiszen ezzel a javaslatához a szavazó beleegyezését adta. Büntetőügyekben a *C*, vagyis *condemno* (elítélem) a bűnösség, az *A*, vagyis *absolvo* (felmentem) az ártatlanság melletti voksot jelentette, az *NL*, vagyis *non liquet* (nem világos) pedig a tartózkodást.

A *comitia centuriatát*, vagyis a Mars-mezőn tartott századok szerinti népgyűlést a hagyomány szerint Servius Tullius király alapította meg, azonban működése csupán az V. század derekától fogva bizonyítható. Eredetileg e *comitia* a katonai századok (*centuriae*) szerinti beosztás szerint működött, utóbb azonban katonai jellege elhalványult. A tizenhét és hatvan év közötti polgárság a *ensorok* vagyonbecslése alapján százkilencvenhárom – lovagi, *classisok*ba osztott gyalogos, valamint *classisok* alatti vagyontalan – *centuriát* alkotott, ami eredetileg a következőképpen oszlott meg. A *classisok*, vagyis vagyoni osztályok felett álló lovagok tizennyolc *centuriát* tettek ki, vagyonuknak a *census* alapján meg kellett haladnia a százezer *as*. A *classisok* szerint százhetven *centuriába* sorolt lakosság öt osztályt alkotott: a százezer *as* feletti vagyonnal rendelkező nyolcvan, a hetvenötezer *as* feletti vagyonnal rendelkező húsz, az ötvenezer *as* feletti vagyonnal rendelkező húsz, a huszonötezer *as* feletti vagyonnal rendelkező húsz és a tizenegyezer

as feletti vagyonnal rendelkező harminc *centuria*. A *classis*ok alatt az öt vagyontalan *centuria* helyezkedett el: a két-két *centuriával* rendelkező *fabri* (kéművesek) és *cornices* (kürtösök), valamint az egy *centuriával* bíró *proletarii* (nincstelének). 215 után az első osztály képviselője nyolcvanról hetven *centuriára* csökkent (a második *classis* javára), amit felosztottak harmincöt *iuniores* (a tizennyolc és negyvenhat év közötti lakosságot felölölő) és harmincöt *seniores* (a negyvenhét és a hatvan év közötti lakosságot magában foglaló) *centuriára*. A választások előtt az egyik *iuniores-centuriát* kisorsolták, hogy az legyen a *centuria praerogativa*, tehát az szavazzon először, mintegy jelezve a szavazás végső kimenetelét. Természetesen a legvagyonosabb *centuriák* nem foglaltak magukban száz főt, míg a vagyonnal nem rendelkező *centuriák* létszáma több ezerre rúgott.

A szavazásra *centuriánként* került sor, először a vagyonosabbak szavaztak, utána a szegényebbek, végül – elvileg – a lakosság jelentős részét kitevő vagyontalanok. A polgárok szavazata egyenlő értékkel bírt ugyan, ám a szavazatokat *centuriánként* összesítették, és így módon egy-egy *centuria* végeredményben egy igen vagy nem szavazatot testesített meg a *centurián* belüli szótöbbség függvényében. Meg kell említeni, hogy a szavazatok számlálása nem a szavazás lezárultával, hanem folyamatosan történt, vagyis – különösnek látszó, ám a politikai érdekeket jól szolgáló logikai csavarral – csak addig folytatták a szavazást, amíg a szavazatukat leadó *centuriák* elérték az ötven százalék feletti szavazati arányt. A választási győzelemhez, ill. a törvényjavaslat elfogadásához tehát elegendő volt, ha a százkilencvenhárom *centuriának* több mint a fele „megfelelően” voksolt: a lovagok tizennyolc és az első osztály nyolcvan szavazata több volt, mint az összes *centuriák* fele. (Később, amikor az első osztály súlya némiképp csökkent, elégséges volt, ha a lovagokhoz és az első osztályhoz csatlakozott a második vagyoni osztály húsz *centuriája*.) Az első kilencvennyolc *centuria* a teljes polgárságnak csak töredékét tette ki, tehát a szavazás/választás korántsem a polgárok többségének döntését jelenítette meg. A népgyűlésen távolról sem vett részt minden polgár, hiszen a szavazás helyszíne, a Marsmező hetvenezer polgárt tudott befogadni, a polgárság összlétszáma pedig már a II. században is többszörösen meghaladta ezt a számot. (A *census*lista pl. 164-ben közel háromszáznegyvenezer, harminc évvel később pedig közel háromszázhuszezer római polgárt tartott számon.) A vidéken lakó szegényebb rétegek nemigen utaztak a szavazásra Rómába, ugyanis pl. a *consul*választás időpontja július második felére, vagyis az árpaaratás és a babszüret időszakára esett, így a választást a sajátos szavazási rend mellett e körülmény folytán is a legvagyonosabbak szavazata döntötte el.

A választás irányítója saját szónoklata, a jelöltek nevének ismertetése és az istenekhez intézett ima után megnyitotta a szavazást, majd a szavazóhid mellett felállított *sella curulison* helyet foglalt. A *centuriánként* felvonuló szavazók viasszal bevont kis táblát kaptak, amelyre felírták az általuk preferált jelöltek nevének kezdőbetűit, majd a fahíd túlsó végén álló urnába (*cisita*) dobták bele táblájukat. Egy-egy *centuria* leszavazása után a szavazatszámoló helyiségben (*diribitorium*) összesítették a szavazatokat, és felírták a jelöltek nevét, pontokkal jelölve mellettük a *centuriák* döntéseit. Amint két jelölt elérte a *centuriák* szavazatának ötven százalékát plusz egy szavazatot, a szavazást eredményesnek nyilvánítva lezárták. A kampánycsend intézménye ismeretlen volt a köztársasági Rómában, így az ügynökök még a híd feljárójánál is megpróbálták jelöltjük mellett kampányolni. Amennyiben az uralkodó osztály számára kedvezőtlen eredmény látszott körvonalazódni a szavazás során, olykor meglehetősen erőteljes beavatkozással kísérelték meg befolyásolni a végkifejletet. Így pl. a szavazóhid „véletlenül” összedőlhetett, vagy az *augurok* baljós előjeleket jelenthettek – mindkét esetben érvénytelenítették, ill. több nappal elhalasztották a választást, ami kellő időt biztosított a közhangulat megfordítására.

A *comitia tributa* eredete szintén a hagyomány szerinti Servius Tullius-féle reformhoz kötődik, mivel ő osztotta fel Rómát területi egységekre (*tribus*). A *comitia tributa*t az Urbson belül, a Forum Romanumon tartották. Feladatai: a *magistratus minores* (*aedilis curulis*, *quaestor*) megválasztása, a törvényhozás, az államközi szövetségek megkötése, valamint a – nem politikai ügyekben történő – bíráskodás. A harmincöt *tribus* szavazási sorrendjét kisorsolták, és a szavazás addig folytatódott, amíg – pl. egy választásnál – a jelöltek el nem érték az ötven százalék plusz egy szavazatot (pl. a tizennyolcadik *tribus* szavazása után). A polgárok nagy része a négy szegényebb városi *tribus*ba (*tribus urbana*) tartozott, ha azonban a sorsolásban ez a négy kerület hátulra került, akkor a többséget a harmincegy vagyonosabb vidéki *tribus* (*tribus rustica*) alkotta. A vidéki *tribusok* száma a hódításokkal növekedett ugyan egy ideig, de később az újabb hódítások révén létrejött római jogú városok (*colonia*) polgárait, lakóhelyüktől függetlenül egyik vagy másik *tribus*ba osztották be. A Forum Romanum befogadóképessége nem haladta meg a tízezer főt, vagyis tömeges részvételre nem volt lehetőség. A harmincöt *tribus* létszáma nagyon aránytalan volt: a négy városi *tribus*hoz tartozott a polgárok túlnyomó többsége.

A választások „törvényszerű” velejárója volt a választási vesztegetés, vagyis az *ambitus*. A választási vesztegetés első törvényi szabályozása röviddel a XII táblás törvény után keletkezett, amely megtiltotta, hogy a je-

löltek (*candidati*) krétával fehérített *togával* hívják fel magukra a figyelmet. A II. század első feléből két törvény létezéséről tudunk, amely az *ambitus* szankcionálta, ez a Kr. e. 181-ből származó *lex Cornelia Baebia* és egy Kr. e. 159-es törvény, ám ezek tartalmát sajnos nem ismerjük.

A C. Gracchus és Sulla közötti korban a *quaestiones* rendszere már igen kiterjedt volt, erre az időre esik az első, kifejezetten az *ambitus* vádjának elbírálására irányuló perről szóló híradásunk is. Kr. e. 116-ban a 115-ös esztendő egyik *consuli* tisztét a *homo novus* Marcus Aemilius Scaurus nyerte el, aki ellen vesztes vetélytársa, Publius Rutilius Rufus *ambitus* miatt vádat emelt, mire Scaurus hasonlóképpen járt el Rufusszal szemben, egyébként mindkét vádlottat – akik vádlók is voltak egy személyben – felmentették. A Sulla által megalkotott *lex Cornelia de ambitu* tartalmára vonatkozó ismereteink hézagosak.

A Sulla utáni időkben a *quaestio de ambitu* élén általában egy *praetor* állott, így pl. 66-ban Caius Aquilius Gallus töltötte be a *praetor ambitus* hivatalát. Az ezt követő törvényekről Cicero két védőbeszéde (a köztársasági korból a választási vesztegetésről fennmaradt elsődleges forrás), a Lucius Licinius Murena védelmében és a Cnaeus Plancius védelmében tartott beszéd nyújt tájékoztatást. C. Cornelius *tribunus plebis* követelésére 67-ben megszületett a *lex Calpurnia de ambitu*, amelynek szankcióiról a következőket tudjuk: tartalmazta a *senatus*-ból való kizárást, a hivatalokra való pályázástól életfogytig tartó eltiltást (szemben a *lex Cornelia* által megjelölt tízéves időtartammal) és egy bizonyos pénzbüntetést. Egy 63-ból származó *senatus consultum* a *lex Calpurnia* által szabályozottak egy részét kiemelten szankcionálta, így a pályázónak Rómában történő fogadásakor párthívek pénzért történő toborzását, a gladiátori játékokra nagy számú ingyenjegy és -hely kiosztását, és a túlzott mértékű vendéglést. Ezen *senatus consultum* feltehetően az említett törvényt értelmezte és konkretizálta.

A Kr. e. 64-es év eseményei azonban – elsősorban Antonius és Catilina egyre inkább elharapódzó vesztegetései – újabb törvény meghozatalát tették szükségessé. Kr. e. 63-ban megszületett a *lex Tullia de ambitu*, amely újabb büntetésként tíz év száműzetést is kilátásba helyezett, valamint határozottabban lépett fel a pénzt osztogatókkal szemben, és büntette a törvényből való – állítólagos betegség miatti – távolmaradást. Ezenkívül megtiltotta a pályázás előtti két esztendőre vonatkozóan a gladiátorjátékok rendezését, amely tilalom alól csak azok végrendeletben kötelezővé tett volta adhatott felmentést. A törvény így kívánta megakadályozni a közvetlenül a választóknak történő pénzfizetést, és akarta korlátozni a pályázók kíséretének létszámát (amelynek felduzzadása már-már diadalmenetként a biztos győ-

zelmet sugallhatta a választóknak). Tény azonban, hogy az *ambitus* tényleges határait végeredményben csak a jelöltek anyagi lehetőségeinek korlátai szabták meg.

A könyv gerincét képező kérdések lényegének bemutatása után érdemes visszatérni a monográfia elemzéséhez. A szerző nézőpontja, ábrázolásmódja egyfelől komplex és kompakt, másfelől azonban épp a kitérők hiánya szűkíti be az ábrázolás perspektíváját.

A timokratikus rendszer kellő hangsúlyozásának hiányában a szerző nem jut el annak kimondásáig, hogy Róma jogállam volt ugyan, de nem a mai értelemben vett demokrácia. Hasonlóképp hiányolható a munkából a kampánystratégia elemzése kapcsán, hogy nem kap kellő hangsúlyt Quintus Tullius Cicero *Commentariorum petitionis* (*A hivatalra pályázók kézikönyve*) című munkája. Hasonlóképpen érdemes lett volna nagyobb teret szentelni a választási kampány „plakátjainak”, amelyek Pompeiiből maradtak ránk. E kérdéseket *Hogyan nyerjük meg a választásokat? – Quintus Tullius Cicero, A hivatalra pályázók kézikönyve* című, 2006-ban a szegedi Lectum Kiadó gondozásában napvilágot látott, Németh Györggyel közös munkánkban elemeztük.

Rachel Feig Vishnia: *Roman Elections in the Age of Cicero: Society, Government, and Voting*. (*Római választások Cicero korában: társadalom, kormányzás és szavazás*) Routledge Studies in Ancient History, 3. New York–London, Routledge, 2012. 184 o.

Nótári Tamás